

**DİNİ FARKLILIKLARA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR
ÖĞRETMEN DENEYİMLERİ
BAĞLAMINDA
BİR DEĞERLENDİRME¹**

Ahmet Yemenici

Ankara, 2023

¹ Dinî Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar: Öğretmen Deneyimleri Bağlamında Bir Değerlendirme adı altında kitaplaştırılan bu eser, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları" adıyla Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2012 yılında Prof. Dr. Mualla Selçuk Danışmanlığında yapılmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

Dinî Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar: Öğretmen Deneyimleri Bağlamında Bir Değerlendirme

Yazar

Ahmet Yemenici

ISBN: 978-625-6444-17-1

1. Baskı

Ekim, 2023 / Ankara

Yayın Sertifika No

46683

Matbaa Sertifika No

46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 480

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafik@grafiker.com.tr

Web : grafik.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
I. BÖLÜM.....	11
GİRİŞ	11
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	11
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	20
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	20
4. ARAŞTIRMANIN SORULARI	24
5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	25
5.1. Çalışma Grubu.....	27
5.2. Verilerin Toplanması.....	29
5.2.1. Kaynak Tarama.....	29
5.2.2. Görüşme.....	30
5.3. Verilerin Analizi.....	31
6. KAVRAMLAR.....	33
6.1. Dinî Farklılıklarla Karşılaşma Deneyimi.....	33
II. BÖLÜM	35
KAVRAMSAL ÇEÇEVE.....	35
TEOLOJİDEN PEDAGOJİYE DİĞER DİNLERE VE MENSUPLARINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR.....	35
1. DİNİ ÇEŞİTLİLİĞE İLİŞKİN YAKLAŞIMLARIN FARKLILAŞMASI (KAVRAMLAŞTIRMA SORUNU).....	35
1.1. Felsefi- Teolojik Yaklaşımlar.....	39
1.1.1. Exclusivizm (Dinsel Dışlayıcılık/ Dini Tekelcilik).....	42

1.1.2. İnkülvizm (Dinsel Kapsayıcılık).....	45
1.1.3. Dinsel Çoğulculuk.....	47
1.2. Sosyokültürel Yaklaşımlar.....	49
1.3. Pedagojik Yaklaşımlar.....	62
1.3.1. Pedagojik Yaklaşımlarla İlgili Tartışılan Temel Kavramlar.....	65
1.3.2. Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi.....	69
1.3.3. Dinlerarası Din Eğitimi.....	71
1.3.4. Fenomonolojik Yaklaşım.....	73
1.3.5. Yorumlayıcı (Etnolojik) Yaklaşım:.....	76
1.3.6. Doktriner (Mezhebe – İnanca Dayalı) Din Eğitimi Yaklaşımı.....	78
1.3.7. Evrensel Ahlak Arayışı-Küresel Ahlak Eğitimi.....	81

2. FARKLI İNANÇ GRUPLARININ KUR'AN'DA ELE ALINIŞ BİÇİMİ.....

2.1. Farklı İnanç Gruplarıyla İlgili Kur'an Ayetlerinden Ortaya Çıkan Temel Bağlamlar.....	85
2.1.1. Farklı İnanç Gruplarının Varlığı.....	85
2.1.2. Farklı İnanç Grupları ve Onlara İlişkin Kur'an'ın Yaklaşımı.....	87
2.1.2.1. Putperestler (Müşrikler).....	87
2.1.2.2. Ehl-i Kitap (Yahudiler ve Hristiyanlar).....	95
2.1.2.3. Fıtrat Dini İslam (Haniflik).....	118
2.1.3. Dinlere-İnançlara Hakikat Değeri Bıçmek ve İnanç Grupları Arasındaki İlişki Bıçimi.....	124
2.1.4. Dinde Zorlamanın Olmayışı.....	137

3. HZ. MUHAMMED'İN FARKLI İNANÇ GRUPLARIYLA İLİŞKİ BİÇİMİ.....

3.1. Müşriklerle İlişkiler.....	140
---------------------------------	-----

3.2. Hristiyanlarla İlişkiler.....	143
3.3. Yahudilerle İlişkiler.....	159
3.4. Değerlendirme.....	170
III. BÖLÜM.....	175
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ / DİN DERSİ ÖĞRETMENLERİNİN DİĞER DİNLERE VE DİN MENSUPLARINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLARI (BULGULAR VE YORUM).....	175
1. ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ DENEYİMLERİ.....	175
2. SOSYOKÜLTÜREL YAKLAŞIMLAR.....	177
3. TEOLOJİK YAKLAŞIMLAR.....	182
4. PEDAGOJİK YAKLAŞIMLAR.....	184
IV. BÖLÜM.....	187
SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	187
1. SONUÇLAR.....	187
2. ÖNERİLER.....	189
3. KAYNAKÇA.....	191
EK-1 GÖRÜŞME SORULARI.....	204
EK-2 FARKLI İNANÇ GRUPLARIYLA İLGİLİ KUR'AN AYETLERİ.....	217

ÖN SÖZ

Dinî Farklılıklara İlişkin Yaklaşımlar: Öğretmen Deneyimleri Bağlamında Bir Değerlendirme adı altında kitaplaştırılan bu eser, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları” adıyla Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2012 yılında Prof. Dr. Mualla Selçuk Danışmanlığında yapılmış ve kabul edilmiş olan doktora tezinden üretilmiştir.

Günümüzde insanlar kültürleri, gelenekleri, inançları ve değer yargılarıyla kapalı bir hayat yaşayamamakta, hızla gelişen iletişim ve ulaşım imkânları sonucunda birbirlerini etkileyen yeni çevreler oluşturmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gelişmeler çok uzaklardaki toplumları etkilemektedir.

Farklı inançlara ve dinlere mensup bireyler ve toplumlar okul, iş yeri, hastane ve oturdukları mahalle gibi ortamlarda eğitim, din, kültür, sanat, spor, turizm ve benzeri alanlarda karşılaşma ve tanışmaya yönelik pek çok problem ve fırsatlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu süreçte ilahiyattan eğitim alanına kadar pek çok konuda araştırmalar yapılmakta, dünyadaki her kültür ve toplum çevresi kendine en uygun eğitim modelini geliştirme gayreti içine girmektedir.

Gelinen bu süreçte, milyonlarla ifade edilen öğrencilerin derslerine giren din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin deneyimlerine ve bu deneyimlere yükledikleri anlamlara başvurulmadan din eğitim ve öğretimi alanında geliştirilecek olan kuram, yaklaşım ve öğretim uygulamaları hiç şüphesiz eksik olacaktır. Bu düşünceden hareketle alana giderek din kültürü ve ahlak bilgisi / din dersi öğretmenlerinin diğer dinlere ve mensuplarına ilişkin

yaklaşımlarında belirleyici olan deneyimlerine yönelik bir araştırma yapmıştır.

Çalışma Giriş, Teolojiden Pedagojiye Diğer Dinlere ve Mensuplarına İlişkin Yaklaşımların Kavramsal Çerçevesi, Yöntem, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi/Din Dersi Öğretmenlerinin Diğer Dinlere ve Din Mensuplarına İlişkin Yaklaşımları ve Bu Yaklaşımlara İlişkin Bulgular ve Yorumlar ile Sonuçlar ve Öneriler olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, soruları yöntemi ve çalışmada yer verilen kavram ele alınmıştır. İkinci bölümde öğretmenlerin yaklaşımlarını anlamak için başvurduğumuz kavramsal çerçeve üzerinde durulmuştur. Bu bölümde dinî çeşitliliğe ilişkin öğretmenlerin yaklaşımlarını anlamamızda bize anlamsal ve kavramsal bir çerçeve sunacak olan farklı yaklaşımların alandaki teolojik, sosyokültürel ve pedagojik tezahürleri irdelenmiştir. Yaklaşımları etkilemesi bakımından kaynak niteliğinde olan Kur'an ve Hz. Peygamberin farklı inanç gruplarına yaklaşım biçimleri ile bu iki temel kaynağın İslam düşüncesindeki yansıma biçimleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi / Din Dersi öğretmenlerinin diğer dinlere ve din mensuplarına ilişkin yaklaşımlarına yönelik bulgular ve yorumlara yer verilmiştir. dördüncü ve son bölümde ise alan araştırmasında ulaşılan sonuçlar ve öneriler yer almıştır.

Çalışmanın her aşamasında akademik katkısını, teşvik ve yönlendirmelerini esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. Mualla SELÇUK'a, teşvik ve desteği ile yol gösteren hocam Prof. Dr. Cemal TOSUN'a, çalışmalarına verdiği destekten ötürü Hocam Prof. Dr. Recai DOĞAN'a, çalışmamada desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ'a, dinler tarihi ile ilgili konularda destek olan Hocam Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU'na, tezimle ilgili önerilerde bulunan Hocam Prof. Dr. Nahide BOZKURT'a ve Prof. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOĞLU'na en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca din eğitimi alanında büyük emeği olan hocamız

Prof. Dr. Beyza BİLGİN'e şükran duygularımı iletmeyi bir vefa borcu olarak gördüğümü belirtmek istiyorum.

Tez çalışmamda mülakat yapma imkânı veren, vakitlerini ayırarak deneyim, görüş, düşünce ve yaklaşımlarını paylaşan değerli öğretmenlerimize bu katkılarından dolayı müteşekkir olduğumu belirtmek istiyorum.

Tez hazırlama sürecinde yoğun çalışmalarına katlanan ve bana destek olan eşim Hatice'ye, birlikte zaman geçirmek için beni gözetleyen oğlum Ahmet Oğuz ve kızım Beyza'ya, ayrıca katkılarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Ahmet YEMENİCİ
Ankara - 2023

KAYNAKÇA

- Avrupa Birliği Sürecinde Eğitim*. MEB Üç Aylık eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı, 167 Özel Sayı 2005.
- Aktay, Yasin ve Köktaş, M. Emin. *Din sosyolojisi*, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara 1998.
- Albayrak, Halis, Mualla Selçuk ve Nahide Bozkurt. *Kur'an ve Birey*. Turhan Kitabevi, Ankara: 2010.
- Alber Elmar Fiechter. *Welche Ethik in der Schule*, Matthias-Grünwald-Verlag, Mainz, 2004.
- Altaş, Nurullah, *Çokkültürlülük ve Din Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2003.
- , "Küreselleşmenin Dini Anlama Biçimlerine ve Din Öğretimindeki Yeni Yönelişlere Etkisi", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Çokkültürlü Din Eğitimi Modeli Geliştirmede İşlem Basamakları için Bir Deneme", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Liselerde Öğrencilerin Diğer Dinlere Karşı Tutumları (Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında İslam Dini Dışındaki Dinlerin Öğretimi ve Uygulamaya Etkileri)", *Türkiye'de Dinler Tarihi: Dünü, Bugünü, Geleceği, Sempozyum: 04-06 Aralık*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2010. s. 673-703.
- Altaş, Nurullah – Recai Doğan, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilik Ölçeği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLIII, S.1, Ankara 2002. s.109-122.
- Altaş, Nurullah – Recai Doğan "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilik Düzeylerini Etkileyen Faktörler (Ankara Örneği)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002.

- Arıcan, M. Kazım, *Dinî Tekelcilik*. Otto Yayınları. Ankara 2009.
- Arpacı, Mücahit, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri (İzmir İli Örneğinde Bir Alan Araştırması)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004
- A. Reardon, Betty. *Hoşgörü: barışa Açılan Kapı*. Çevirenler. Tuba Asrak ve Nur Ziyal. 2.baskı. UNESCO ve TİHAK (Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı) Yay. 1997.
- Aslan, Adnan. "Dini Çoğuculuk Problemine Yeni Bir Yaklaşım", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 4 , 2000,
- , "Batı Perspektifinde Dini Çoğuculuk Meselesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 2, 1998.
- Atalay, Talip. *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. (Diyarbakır Örneği)*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul. 2005.
- , *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*. 26-27 Mayıs 2001. Değişim Yayınları 2002.
- , *Avrupa ve Amerika Müslümanları –Karşılaştırmalı Perspektif-* Shireen Hunter- Huma Malik. Tercüme. Cem Demirkan, Deniz Öktem, Erçüment Asil, Asma Mermer. Gelenek Yayıncılık. İstanbul. 2003.
- Aydın, Mahmut. *Monologdan Diyaloga Çağdaş Hristiyan Düşüncesinde Hristiyan Müslüman Diyalogu*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara 2001.
- , "Dinsel Çoğuculuk Modeli ve İslam", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları*. Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara: 2004.
- Aydın, M. Şevki. *Din Dersi Öğretmenlerinin Pedagojik Formasyonları*. Erciyes Üniversitesi Yayınları. Kayseri 1996
- , *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998)*, İbav Yayınları. Kayseri 2000.
- Aydın, Mehmet. *Din Fenomeni*. Tekin Kitapevi. Konya 1993.
- Bağlı. Mahzar, Özensel, Ertan, *Çokkültürlü Vatandaşlık, Kanadalı Türklerin Aidiyet Çabaları ve Değer Yapıları*. Çizgi Kitapevi. Konya 2005.

- Baumann, Gerd. *Çokkültürlülük Bilmecesi*. Dost Kitbevi, Ankara 2006.
- Bayraktar, Mehmet, *Bir Hıristiyan Dogması Tesli*. Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2007.
- Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla (1999), *Din Öğretimi*, Gün Yay., Ankara.
- Bilgin, Beyza. "Avrupa Birliği ve Barış Avrupa'ya Bir Ruh Vermek", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Kültürlerarası Din Eğitiminin İmkânı", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "İslam ve Hıristiyan Din Pedagojisi: Birbirimizden Neler Öğrenebiliriz", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Mezhepler ve Dinlerarası Eğitimi ve İşbirliği", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Evrensel Karşılaşma: Hıristiyanlar ve Müslümanlar Görüşüyorlar", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Türkiye'de Örgün Eğitimde Alevilik", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Müslüman Ülkelerdeki Okul Kitaplarında Hıristiyanlık Anlatımı", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 1998.
- , "İslamı Yeniden Anlamak ve Anlatmak", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Küreselleşme, Din ve Eğitim", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- , "Örgün Din Eğitiminde Değişen İhtiyaçlar ve Yönelişler". *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.

- Boran, Abdurrahman, *Lise Birinci Sınıflarda Okutulan DKAB Dersinin Öğrencilerin İslam Dini Dışındaki Dinler Hakkında Bilgi ve Düşüncelerine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996
- Borgeaud, Philippe. *Karşılaşma Karşılaştırma, Dinler Tarihi Araştırmaları*. Çev. M. Emin Özcan. Dost Kitapevi. Ankara 1999.
- Borrmans, Maurice. *Müslümanlarla Hristiyanlar Arasında Diyaloga Yönelişler*. Çev. E. Mehmet Ümit. Der Yayınları. İstanbul 1988.
- Bozkurt, Nahide, Mualla Selçuk ve Halis Albayrak, *Kur'an ve Birey*. Turhan Kitabevi, Ankara 2010.
- Sahi-i Buharî ve Tercemesi I-XVI*, Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- Bulut, Zübeyr, "Dinsel Çoğulculuk ve Ortaöğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinde Diğer Dinlerin Öğretimi", *Kelam Araştırmaları* 8:2, www.kelam.org. 2010. s.65-90.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Yayıncılık, Ankara 2002.
- Çayır, Kenan. "İnsan Hakları Eğitimi Dersi Senaryoları". *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. C.2.Sayı 2. Kasım 2002.
- Coşkun, Hasan. *Eğitim Teknolojisi Açısından Kültürlerarası Eğitim*, 2.Bası. Hacettepe Taş Kitapçılık. Ankara 1997.
- , "Eğitim Teknolojisi Öğeleri Açısından Türkiye'de Kültürlerarası Eğitim", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.
- Davie, Grace. *Modern Avrupa'da Din*. Çev. Akif Demirci. Küre Yayınları. İstanbul 2005.
- Dinler Tarihi Araştırmaları I. Sempozyum*: 08-09 Kasım 1996. Ankara. Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 1998.
- Dinler Tarihi Araştırmaları II. Sempozyum*: 20-21 Kasım 1998. Konya. Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2000.
- Dini Araştırmalar. Küreselleşme ve Din*. Cilt. 6. Sayı.17. 2003
- Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yayınları, Ankara 2000.
- "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri", *Öğretmenlik Mesleği Genel ve Özel Alan Yeterlikleri*, MEB. Öğretmen

Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü, Devlet Kitapları, Ankara
2008. s. 218-237.

*Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve
Tartışmalar.* 28-30 Mart 2001. 1. Baskı. Milli Eğitim Bakanlığı Din
Öğretimi Genel Müdürlüğü. Ankara 2003.

Doğan, Recai. "Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi:
Almanya Modeli.", "Avrupa Birliği Sürecinde Dinî kurumlar ve Din
Eğitimi". 17-19 Kasım 2006, Ensar Neşriyat İstanbul 2007.

Doğan, Recai-Tosun, Cemal, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminde
Kaoram Haritaları.* Pegem yayınları.1.Baskı Ankara 2005.

Doğan, Recai – Nurullah Altaş. "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgi-
si Öğretmenlerinin Yeterlilik Ölçeği ", *Ankara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi*, C. XLIII, S.1, Ankara, 2002 s.109-122

Doğan, Recai – Altaş Nurullah "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bil-
gisi Öğretmenlerinin Yeterlilik Düzeylerini Etkileyen Faktörler
(Ankara Örneği)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,
2002.

Dokumentation zum Weltethos. Herausgegeben von Hans. KÜNG, Piper
Verlag GmbH, München. 2002.

Dünyada ve Türkiye’de farklılaşma, çatışma, bütünleşme (III. Ulusal sosyo-
loji kongresi bildirileri, Ankara 2001.

"Türkiye’de Din ve Eğitim: Değişim İhtiyacı", *Eğitim Reform Girişimi.*
Sabancı Üniversitesi İletişim Merkezi, www.erg.sabanciuniv.
edu, 2004.

Türkiye’de Din ve Eğitim: Son Dönemdeki Gelişmeler ve Değişim Süre-
ci", *Eğitim Reform Girişimi.* Sabancı Üniversitesi İletişim Merkezi,
www.erg.sabanciuniv.edu, 2011.

Eliade, Mircea-Cauliano, Ioan P. *Dinler Tarihi Sözlüğü.* Çev. Ali Erbaş.
İnsan Yayınları. Ankara. İstanbul 1997.

Eroğlu, Ahmet Hikmet "Kapsayıcılık Açısından İslam’ın diğer Dinlere
Bakışı", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları.* Türkiye Dinler Ta-
rihi Derneği Yayınları, Ankara 2004.

Ev, Halit. *Türkiye’de Yüksek Din Öğretimi Kurumları ve Öğretmen Yetiştir-*
me. Tıbyan Ysayıncılık, İzmir 2003.

- Falk, Richard. *Küreselleşme ve Din*. Çev. Hasan Tuncay Başoğlu. Küre Yayınları. İstanbul 2003.
- Çokkültürcülük, *Tanınma Politikası*. 2. Baskı. Hazırlayan; Amy GUTMANN. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul 2005.
- Geertz, Clifford, *Kültürlerin Yorumlanması* Çev. Hakan Gür. Dost Kitabevi. Ankara 2010.
- Göle, Nilüfer, *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa*. Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- Gündüz, Hatice, *İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.
- Gündüz, Şinasi. "Çağdaş Hristyan Düşüncesinde Ötekinin İnkülvıvıst Yorumu", *Tezkire*, Sayı 20 Nisan/ Mayıs 2001.
- Habermas, Jürgen. *İnsan Doğasının Geleceği*, Çev. Kaan H. Ökten. 2. Baskım Everest Yayınları, İstanbul 2003.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004.
- , *Hz. Peygamberin Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, Çeviren: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 1990.
- Hassan, Rıaz. *Müslüman Zihinler*. Çev. Ergin Çenebaşı. Doğan Kitap, Ankara 2010.
- Hesapçiođlu, Muhsin - Bakiođlu, Ayşen - Baltacı, Ayşen. "Öğretmen Eğitiminde Sorumluluk ve Akreditasyon", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. C.I.Sayı 1. Haziran 2001. s. 143-160
- Hick, John. *İnançların Gökkuşaağı, Dinsel Çoğulculuk Üzerine Eleştirel Diyaloglar*, Çeviren. Mahmut Aydın. Ankara Okulu Yayınları. Ankara 2002.
- Hull, John M. "Demokratik Çođulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine genel Deđerlendirmeler.", *Din öğretiminde yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001, 2. Baskı. MEB. Din Öğretimi genel Müdürlüğü. Ankara 2004.
- İbni Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Arif Erkan, 2. Baskı. Dila yayıncılık. İstanbul 2008.

- İbn İshak, *Siyer*, Yayına hazırlayan: Muhammed Hamidullah. Çev. Sezai Özel. Akabe Yayınları. İstanbul 1988.
- İbrahimi Dinlerin Diyalogu. Editör; İsmail R. FARUKİ, Çev. Mesut Karahan. Pınar Yayınları. İstanbul 1993.
- İnceoğlu, Metin. *Tutum, Algı İletişim*, Elips Kitap, Ankara 2004.
- İnsan Onuru, İslam ve Hıristiyanlıktaki Temelleri Çalıştayı 3-4 Ekim 2005, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.
- İslâmiyât. 2. Karşılaşma; İslam ve Helenistik Kültür. C.7 Sayı.2 Nisan Haziran. 2004.
- İslâmiyât. 3. Karşılaşma; Endülüs Tecrübesi. C.7 Sayı.3 Temmuz Eylül. 2004.
- İslâmiyât. 4. Karşılaşma; İslam ve Çağdaş Durum. C.7 Sayı.4 Ekim Aralık. 2004.
- Jackson, Ropert. *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, Çev. Üzeyir Ok ve M. Ali Özkan. Dem. Yayınları. İstanbul 2005.
- , "Avrupada Kurumlar ve Din Öğretimi-Öğreniminin Kamusal Alandaki Genel Eğitime Katkısı.", *Avrupa Birliği Sürecinde Dinî kurumlar ve Din Eğitimi*". 17-19 Kasım 2006, Ensar Neşriyat İstanbul 2007.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *İnsan ve İnsanlar*, 7. Basım, Evrim Basım, Yayım, Dağıtım, İstanbul 1988.
- Kaymakcan, Recep. "İngiliz Din Dersi Kitaplarında İslam İmajı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. C.1.Sayı 1. Haziran 2001.
- , *Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri (Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık)*, Değerler Eğitimi Merkezi, İstanbul 2009.
- Kenan, Seyfi. "Amerikan Eğitiminin Karakter Çıkmazı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*. C.2.Sayı 2. Kasım 2002.
- Keyman, E. Fuat ve Sarıbay Ali Yaşar. *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam*. Vadi Yayınları. Ankara 1998.
- Kılıç, Recep, Küreselleşmenin Değer Boyutu Üzerine, *Dini Araştırmalar Dergisi*, sayı: 17, 2003.
- Kıste, Reinhard. "Almanya'da Dinî Çoğulculuk ve Okullarda Dinler Arası öğretim önerileri.", *Din öğretiminde yeni Yöntem Arayışları*

Uluslar arası Sempozyum bildiri ve tartışmalar, 28-30 Mart 2001, 2. Baskı. MEB. Din Öğretimi genel Müdürlüğü. Ankara 2004.

Kızıltan, Gurbet, *Dini Çoğulculuk ve Din Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2007.

Korkmaz, Ramazan. *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. Türksoy Yayınları, Ankara 2004.

Korkmaz, Mehmet ve Cemil Osmanoğlu. "Küreselleşmenin Birey ve Toplum Hayatına Etkileri ve Din Eğitimi," *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt.8, sa.1, 975-991, 2019

Köylü, Mustafa. *Dinlerarası Diyalog*. İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

-----, "Dinsel Dışlayıcılık (Exclusivizm)". *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.

-----, *Küresel ahlak eğitimi*, dem yayınları, İstanbul 2006.

Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, *Küreselleşme ve Eğitim Sayısı*. C.2. Sayı 1. Mayıs. 2002.

Küçük, Abdurrahman. *Misyonerlikten Diyaloga Türkiye*. Aziz Andaç Yay. Ankara 2008.

Küng, Hans – Kuschel, K. Josef. *Wissenschaft und Weltethos*. Piper Verlag GmbH, München 2001.

-----, *Evrensel Bir Ahlakla doğru*, Çev. Nevzat Y. Aşıkoğlu - Cemal TOSUN - Recai DOĞAN. Gün Yayıncılık Ankara 1995.

Küreselleşme Karşısında Değerlerimiz. Sempozyumu Bildirileri, 3-4 Haziran 2005, Ankara Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı 41, 2005/1

Küreselleşme ve Eğitim. 2. Ulusal Eğitim Kurultayı, 11-12 Haziran 2005, Ulusal Eğitim Derneği Yayınları. Ank. Üniversitesi Basımevi 2006.

Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik, Konrad Adenauer Vakfı, 2000.

Kültürlerarası Diyalog için Beyaz Kitap. -Eşit Bireyler Olarak Onurlu Biçimde Bir Arada Yaşamak, Avrupa Konseyi Dışişleri Bakanları tarafından 118. Bakanlar Komitesi Oturumunda uygulamaya konulmuştur. © 2009 Türkçe tercümesi Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na aittir. (Strazburg, 7 Mayıs 2008) F-67075 Strazburg Cedex Haziran 2008. www.coe.int/dialogue

Lähnemann, Johannes. "Doktriner Din eğitimi Bağlamında Dinler Arası Öğretim İlkeleri.", *Din öğretiminde yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum bildiri ve tartışmalar*, 28-30 Mart 2001, 2. Baskı. MEB. Din Öğretimi genel Müdürlüğü. Ankara 2004.

-----, Johannes. *Das Projekt Weltethos in der Erziehung*. E.B. Verlag. Hamburg. 1995.

Lipson, Leslie. *Uygarlığın Ahlaki Bunalımı*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı 2010.

Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı 2010.

Milli Eğitim Bakanlığı İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları. Milli Eğitim Basımevi. 2008.

Micshel, Tomas, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. Ohan Basımevi, İstanbul 1992.

Miedema, Sieberen. "Dinlerarası Öğretim İhtiyacı.", *Din öğretiminde yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum bildiri ve tartışmalar*, 28-30 Mart 2001, 2. Baskı. MEB. Din Öğretimi genel Müdürlüğü. Ankara 2004.

Mokrosch, Reinhold. Luther Mı Yoksa Papa Mı? Protestan Ya Da Katolik Din Eğitimi Mi Ya Da Doktrinler Arası İşbirliğine Dayanan Bir Din Eğitimi Mi? Alman Bakış Açısının Anahatları.", *Din öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001, 2. Baskı. MEB. Din Öğretimi genel Müdürlüğü. Ankara 2004.

Morin, Edgar. *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı İstanbul 2003.

Müslim, Cenazeler, 62-67, Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi I-XII, Çeviren Ahmet Davutoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1980.

Müslüman Avrupa ya da Avro İslam. Çeviren Zehra SAVAN, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.

Orta Dereceli Okullarda Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri. İbav Yayınları. Kayseri 1998.

Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı. MEB. Yayınları, İstanbul 2005

Öğretmenlik Mesleği. Türkiye Almanya ve Kıbrıs'ta Öğretmen Yetiştirme, Editör: Hasan Coşkun. CTB Yayınları, Ankara 2000.

Özcan, Hanifi. *Mâturîdî'de Dînî Çoğulculuk*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

Özer, Nazan. *Küreselleşme ve Bürokratik Seçkinler*, Lotus Yayınevi, Ankara 2006.

Paçacı, Mehmet. *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?* Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000.

Parekh, Bhikhu. *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. Çev. Bilge Tanrıseven. Phoenix Yayınevi, Ankara 2002.

Peterson ve Diğerleri, *Akl ve İnanç*, (Din Felsefesine Giriş), Michael, Çeviren, Rahim ACAR, Küre Yayınları, İstanbul. 2006.

Reardeon, Betty A. *Hoşgörü: Barışa Açılan Kapı*. Çevirenler. Tuba Arsak Hasdemir ve Nur Ziyal. 2. Baskı. Unesco Yayınları; Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Recher. Sait "Dini Çeşitlilik", *Din ve Ahlak Felsefesi*. 2. Baskı (Ed.) Recep Kılıç. Ankuzem Yayınları. Ankara 2007.

Sakallı, Nuray, *Sosyal Etkiler, Kim Kimi Nasıl Etkiler?* 2. baskı İmge Kitabevi, Ankara 2006.

Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. 2. Baskı. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara 2004.

Selçuk, Mualla, Albayrak Halis ve Nahide Bozkurt. *Kur'an ve Birey*. Turhan Kitabevi, Ankara: 2010.

Selçuk, Mualla. "Birlikte Yaşamaya Kur'an-i Bir Yaklaşım: Tearuf", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.

-----, "Din Eğitiminde Dinlerarası Bir Boyut Geliştirme: Teolojik ve Eğitimsel Çerçeve, Türkiye Tecrübesi". 15. ISREV: *Uluslararası Din Eğitimi ve Değerler Semineri*, Driebergen /Hollanda 2006.

-----, *Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991.

- , "Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi 2001-2002 Akademik Yılı Açılış Dersi*. Ankara 2001.
- , "Din Öğretiminin Kuramsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yayınları, Ankara 2000.
- , "Din Öğretiminde yeni Açılımlar.", *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, 7-9 Nisan 2005. İnönü Üniversitesi yayınları. Malatya 2005.
- Selçuk, Mualla- Tosun, Cemal, "Türkiye'de ve Almanya'da (İslam) Din Dersleri", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sine- mis Yayınları, Ankara 2005.
- Sencer, Muzaffer, *Toplumbilimlerinde Yöntem*, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1989.
- Sezgin, Osman. *Üçüncü Neslin Eğitimi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1991.
- Sezen, Yümni. *Diyalog İhaneti*. Kalam Yayınları. İstanbul 2006.
- Shepherd, John. "Fenomenolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi.", *Din öğretiminde yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum bildiri ve tartışmalar*, 28-30 Mart 2001, 2. Baskı. MEB. Din Öğretimi genel Müdürlüğü. Ankara 2004.
- , "İslam ve Din Eğitimi (Mezhebe Bağlı Olmayan Yaklaşım)", *Din öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (8-10 Nisan 1988)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Sinanoğlu Suat, *Birçok Ses Tek Bir Dünya*, Baskıya Hazırlayan,. Unesco Türkiye Milli Komisyonu. Ankara 1993.
- Sönmez, Veysel. *Gelecekteki Olası Eğitim Sistemleri ve Bazı Araştırmalar*. Anı Yayıncılık. Ankara. 1998.
- Spitz, Davit, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, Çev. Şiar Yalçın. MEB Yayınları. İstanbul 1994.
- Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, Hüseyin Kayapınar ve Necati Yeni- el, Şamil Yayınları, İstanbul, 1987-2003.
- Sünen-i Neseî*, I-VIII, Çeviren, A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, Kalem Yayınevi, İstanbul 1981.
- Sünen-i Tirmizî*, Cenazeler, 48, Sünen-i Tirmizî, Çeviren Abdullah Par- hyan, Konya, 2004.

Swidler, Leonard. "Monolog Çağından Global Diyalog Çağına", Çev. Mustafa Şengün. *Tek Dünya Çok İnanç*. Editörler: Mahmut Aydın-Süleyman Turan. Ufuk Kitap, İstanbul 2007.

Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. 1. Baskı. Pegem Yayıncılık. Ankara 2001.

-----, "Almanya'da İslam Din Dersleri İçin Bilimsel İslami Teolojik Temellerin Önemi", *İnsan Onuru İslam ve Hıristiyanlıktaki Temelleri Çalıştayı* 3-4 Ekim 2005, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2006.

-----, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Alevilik", *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.

-----, "Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programlarında Diğer Dinler", *Türkiy'de Dinler Tarihi: Dünü, Bugünü, Geleceği, Sempozyum: 04-06 Aralık*, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2010. s. 655-672.

-----, *Tirmizî, Cenazeler*, 48, Sünen-i Tirmizî, Çeviren Abdullah Parlıyan, Konya, 2004.

Troll, Christian W. *Müslümanlar Soruyor Hristiyanlar Yanıtlıyor*. Çeviren, Robert Kaya, Sent Antuan Kilisesi Yayınları. İstanbul, Avrupa'da Cibedo Dokumentation Frankfurt a.M., Germany

Türk Milli Eğitim Sisteminde Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, 2-3 Mart 2005, Yarınlar İçin Düşünce Platformu, Ankara 2005.

Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri. 23-25 Nisan 1981. İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara.

Konrad Adenauer Vakfı. Hacettepe-Taş Kitapçılık. *Türkiye ve Almanya'da Eğitim Tartışmaları*, Ankara.1998.

Ovey, N.Muhammed.S.J. "Çokkültürcülük ve Din Eğitimi", Çev. İhsan Çapçioğlu. *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör Remziye Yılmaz. Sinemis Yayınları, Ankara 2005.

1789 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Md. 43

Öğretmen Yetiştirmede Kalite Sorunları Çalıştayı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 2005.

Özsoy, Ömer ve Güler, İlhami. *Konularına göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yayınevi, Ankara 2006.

Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı Bildiri ve Tartışmalar, 7-9 Nisan 2005 Malatya, İnönü Üniversitesi yayınları, Malatya 2005.

Vatandaş, Celalettin. *Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çok-kültürlülük*. Değişim Yayınları. İstanbul 2002.

Yapıcı Asım, Yıldırım Münir. "Küreselleşme Sürecinin Dinî Kimliklere Etkisi" *Dini Araştırmalar Dergisi*, sayı: 17, 2003.

Yaran, Cafer S. "İbn Arabi, Mevlâna ve Yunus Emre'ye Göre "Öteki"nin Durumu", *İslam ve Öteki*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2001.

Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İnsan Yayınları. 1. Baskı İstanbul 2003.

-----, "AB' ye Giriş Sürecinde Ortaöğretimde Diğer Dinlerin Öğretimi İle İlgili Öğrencilerin Düşünceleri", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt: VIII / 2, Sivas 2004. s.101-127.

Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme*, Alkım Yayınları 5. Baskı, Ankara tarihsiz.

Watt, W. Montgometry, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*. Çev. Turan Koç. İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

-----, *Müslüman Hristiyan Diyalogu, Yanlış Yaklaşımların Eleştirisi*. Birey Yayıncılık, İstanbul 2000.

-----, *İslami Hareketler ve Modernlik*. Çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Waardenburg, Jacques ve diğerleri, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*, , Çeviren. Fuat AYDIN, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

Whitehead, Alfred N. *Dinin Oluşumu*, Çev. Mevlüt Albayrak, Alfa Yayınları, İstanbul 2001.

Yavuz, Kerim. *Günümüzde Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi ilahiyak Fakültesi Yayınları. Adana 1998.

Yazıcı Işıl, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlilikleri (İstanbul İli Örneğinde Bir Alan Araştırması)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004

Yörük, Yaşar. *Günümüzde Almanların İslam'a Bakışı*, Etüt Basın Yayın, İstanbul 1999.